

AGNIESZKA JAREMEK

MATERIAŁY Z OSADY WZESNOŚREDNIOWIECZNEJ WIERZBIN, WOJ. MAZOWIECKIE – ST. AZP 56-64/17

I. Wstęp

Stanowisko nr AZP 56-64/17 w miejscowości Wierzbin, gmina Stare Babice, woj. mazowieckie, zostało odkryte podczas badań powierzchniowych w 1973 roku przez S. Woydę i J. Michalskiego. Na podstawie materiału ceramicznego znalezionej na powierzchni zakwalifikowano je jako osadę wczesnośredniowieczną z XI-XII wieku.

Na przełomie kwietnia i maja 2001 roku przeprowadzono na stanowisku badania archeologiczne o charakterze ratowniczym. Decyzję o ich podjęciu podjął Wojewódzki Konserwator Zabytków, w związku z planowaną inwestycją budowlaną. Prace z ramienia Instytutu Archeologii UW prowadziła Pracownia Archeologicznych Badań Terenowych.

Rozplanowanie powierzchni badawczej ustalono w oparciu o wytyczony na podstawie badań powierzchniowych maksymalny zasięg stanowiska, zgodnie z którym obszar przeznaczony pod inwestycję znajdował się w skrajnej, północno-zachodniej jego części. Z uwagi na ratowniczy charakter badań oraz niewielką powierzchnię preliminowaną pod rozpoznanie prace prowadzono w obrębie wykopów sondażowych o szerokości 2,5 m, poszerzanych w zależności od wyników badań. Łącznie przebadano obszar o powierzchni 288 m², na którym odkryto 5 obiektów archeologicznych oraz związaną z nimi warstwę kulturową. Z obiektów oraz nawarstwień pozyskano 690 fragmentów ceramiki, 10 zabytków metalowych, 3 zabytki kościane, 1 zabytek krzemienisty oraz 161 fragmentów kości zwierzęcych.

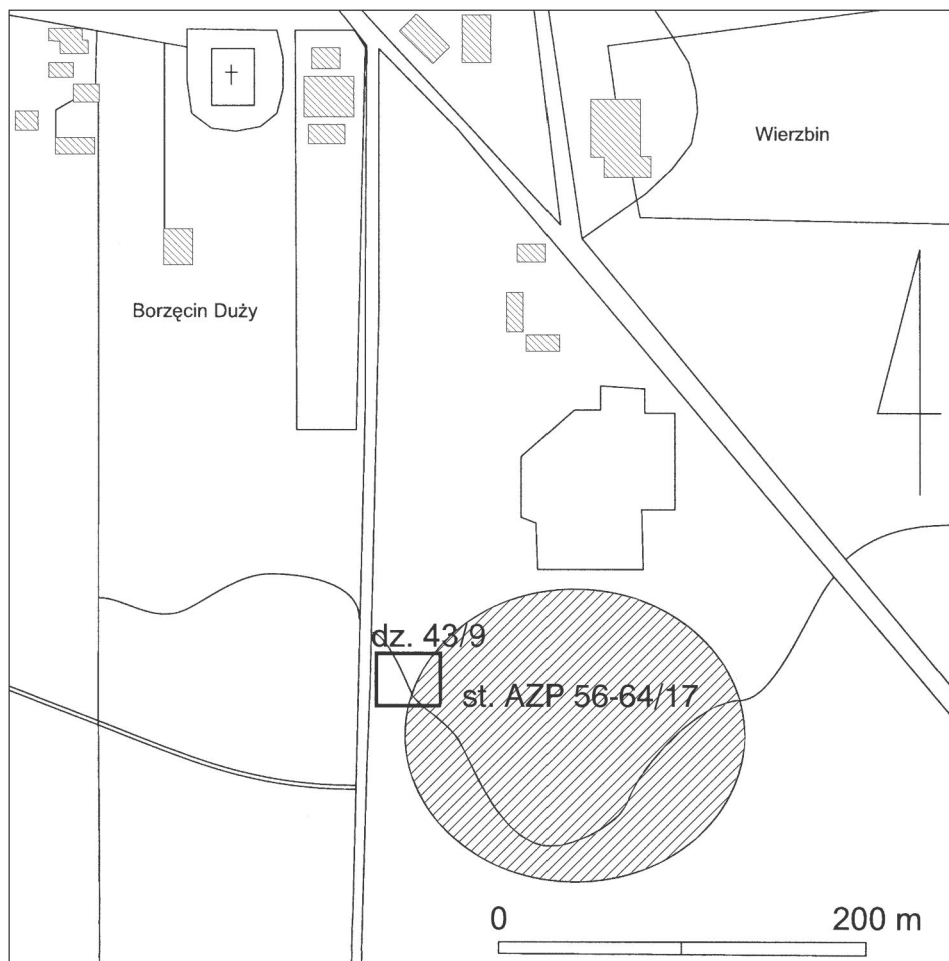

Fig. 1. Wierzbin, gm. Stare Babice, st. AZP 56-64/17. Plan sytuacyjny z lokalizacją stanowiska

II. Warstwy i obiekty archeologiczne

Warstwa kulturowa nr I

Zasięg: przebieg warstwy towarzyszy zasięgowi występowania obiektów i wyznacza północno-zachodnią granicę osady.

Wypełnisko: ciemnobrunatna ziemia z dużą ilością drobnych węgli drzewnych, kamieni i grudek polepy.

Mięszkość: do 35 cm.

Materiał zabytkowy: 220 fragmentów ceramiki, 5 zabytków metalowych, 3 zabytki kościane, 57 fragmentów kości zwierzęcych, żużle.

Obiekt nr 1

Funkcja: jama.

Kształt poziomy: prawdopodobnie kolisty.

Przekrój: regularny, nieckowaty.

Wypełnisko: warstwa nr 1: ciemnobrunatna ziemia

z dużą zawartością drobnych węgli drzewnych, fragmentów polepy, kamieni.

Wymiary: prawdopodobna średnica 160 cm; miąższość do 30 cm.

Materiał zabytkowy: 45 fragmentów ceramiki, 6 fragmentów kości zwierzęcych.

Obiekt nr 2

Funkcja: obiekt o charakterze mieszkalnym.

Kształt poziomy: dwuczłonowy – zarys podstawowy zbliżony do prostokątnego z zaokrąglonymi narożnikami, wydłużony na osi NW–SE; w części środkowej półkoliste rozczłonowanie w kierunku N-E.

Układ wewnętrzny: 1. kolisty kamienny palenisko, 2. kolisty zagłębienie wypełnione luźną, żółtą gliną przemieszaną z dużymi bryłami polepy.

Przekrój: AB – cięcie wzdłuż głównej osi obiektu wykazało regularny, nieckowaty kształt, płaskie dno;

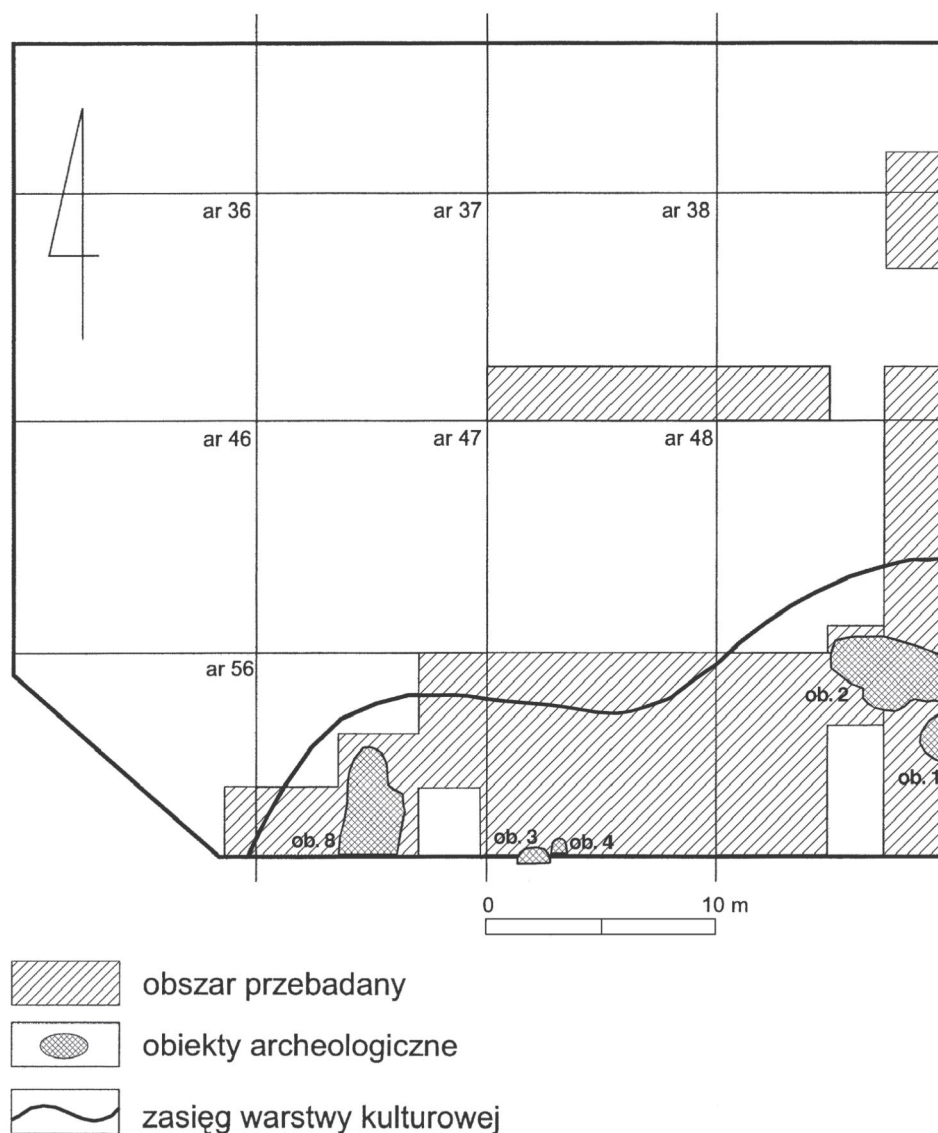

Fig. 2. Wierzbina, gm. Stare Babice, st. AZP 56-64/17. Plan zbiorczy stanowiska w obrębie działki nr ew. 43/9

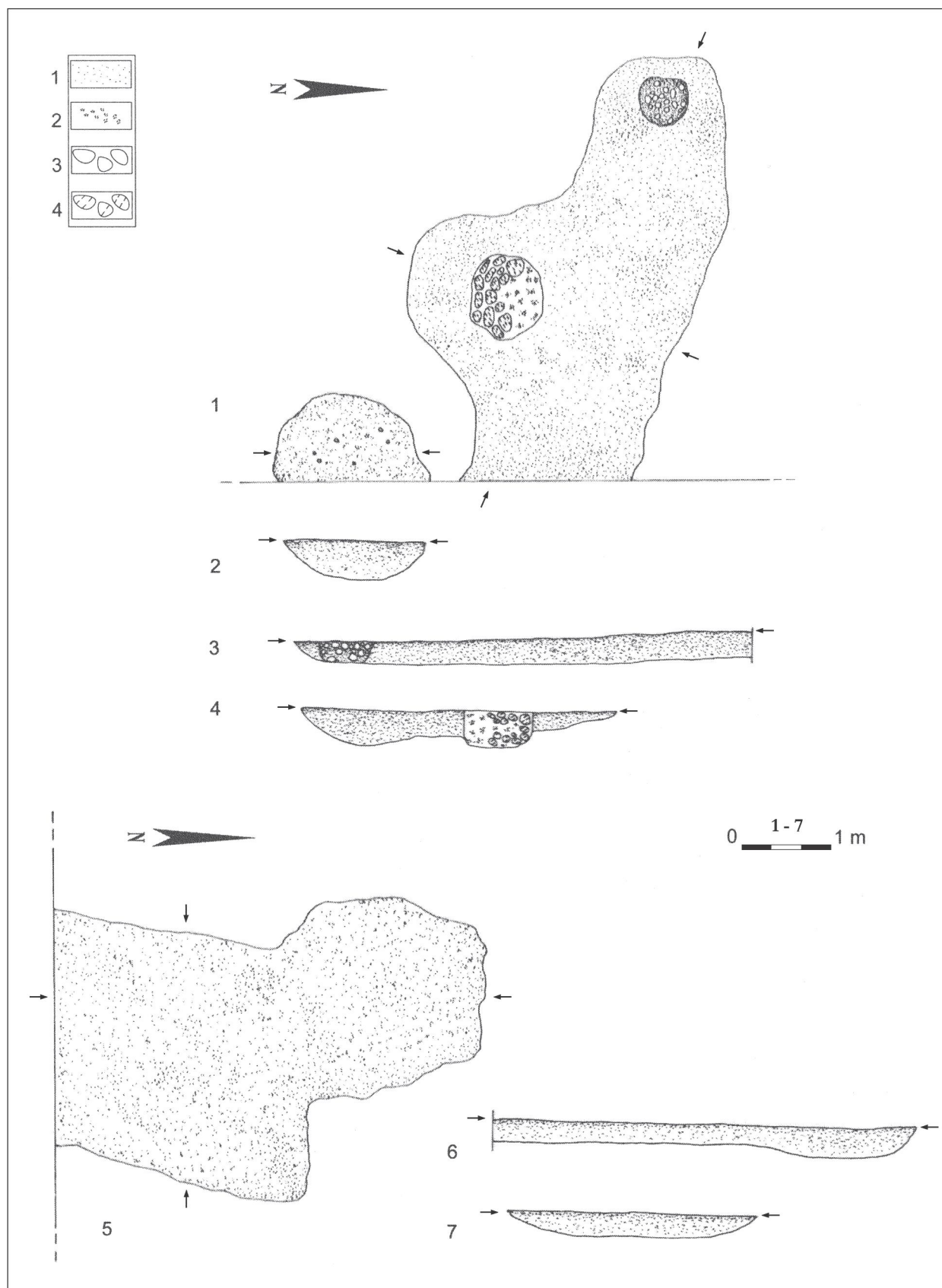

Fig. 3. Wierzbina, gm. Stare Babice, st. AZP 56-64/17. 1 – plan obiektu nr 1; 2 – profil obiektu nr 1; 3, 4 – profile obiektu nr 2; 5 – plan obiektu nr 8; 6, 7 – profile obiektu nr 8.

Legenda: 1. ciemnobrunatna ziemia z węglami drzewnymi; 2. żółta glina; 3. kamienie; 4. polepa

CD – cięcie poprzeczne podwójna niecka.

Wypełnisko: warstwa nr 1: ciemnobrunatna lub czarna ziemia z dużą zawartością węgla drzewnych, drobnych kamieni i polepy.

Wymiary: zarejestrowana długość 5,5 m; szerokość od 2 do 2,5 m; miąższość od 25 do 30 cm.

Materiał zabytkowy: 181 fragmentów ceramiki, 1 zabytek kościany, 29 fragmentów kości zwierzęcych.

Obiekt nr 3

Funkcja: jama.

Kształt poziomy: prawdopodobnie kolisty.

Przekrój: nieckowaty, płaskie dno.

Wypełnisko: warstwa nr 1: ciemnobrunatna ziemia z drobnymi kamieniami i fragmentami polepy.

Wymiary: prawdopodobna średnica 160 cm; miąższość do 30 cm.

Materiał zabytkowy: 1 zabytek metalowy.

Obiekt nr 4

Funkcja: palenisko.

Kształt poziomy: prawdopodobnie kolisty.

Przekrój: nieckowaty.

Wypełnisko: warstwa nr 1: czarna, silnie przepalona ziemia z drobnymi kamieniami.

Wymiary: prawdopodobna średnica 60 cm; miąższość do 30 cm.

Materiał zabytkowy: brak.

Obiekt nr 8

Funkcja: obiekt o charakterze mieszkalnym.

Kształt poziomy: dwuczłonowy – zarys podstawowy zbliżony do prostokątnego z zaokrąglonym narożnikiem, wydłużony na osi N-S, w części NW kolistą odnoga.

Układ wewnętrzny: 1. kolistę zagłębienie, wypełnisko warstwa nr 1.

Przekrój: AB – cięcie wzdłuż głównej osi obiektu wykazało regularny, nieckowaty kształt, z płaskim dnem zagłębionym półkuliście w części N; CD – w cięciu poprzecznym kształt nieckowaty.

Wypełnisko: warstwa nr 1: ciemnobrunatna lub czarna ziemia z dużą zawartością węgla drzewnych, drobnych kamieni i polepy.

Wymiary: zarejestrowana długość 4,5 m; szerokość od 2 do 2,5 m; miąższość do 30 cm.

Materiał zabytkowy: 158 fragmentów ceramiki, 51 fragmentów kości zwierzęcych.

Zakres prac prowadzonych w obrębie działki nie pozwolił na wyekspolorowanie w całości żadnego z zarejestrowanych obiektów. Wszystkie posiadają kontynuację wykraczającą poza obszar przeznaczony do badań. Poza wstępną klasyfikacją funkcjonalną i ustaleniami szacunkowych wielkości, brak podstaw do rozważań na temat wewnętrznego rozplanowania tej części osady oraz relacji pomiędzy poszczególnymi obiektami. Dwa z nich prawdopodobnie stanowią pozostałości po założeniach o charakterze mieszkalnym. Przyjmując kryteria stosowane przy zaliczaniu obiektu do tego typu założeń, a więc

powierzchnia użytkowa powyżej 10 m² i obecność urządzenia do ogrzewania i przygotowywania pożywienia, za mieszkalny należy uznać obiekt nr 2 i być może obiekt nr 8. Charakter obydwu zagłębień wskazuje, że wzniesiono je w konstrukcji naziemnej, brak jednak śladów umożliwiających identyfikację rodzaju zastosowanych konstrukcji (KOBYLIŃSKI 1988: 100; CHUDZIAK 1988: 193).

III. Materiały

Ceramika

Niemal wszystkie materiały ceramiczne stanowią pozostałość osadnictwa z okresu wczesnego średniowiecza. Poza nimi wystąpiły 2 fragmenty ceramiki z okresu wpływów rzymskich, 3 fragmenty ceramiki późnośredniowiecznej i 7 fragmentów ceramiki nowożytnej.

Analiza wczesnośredniowiecznego materiału ceramicznego wykazała, że zdecydowana większość fragmentów pochodzi ze spójnego stylistycznie i chronologicznie zbioru naczyń. Wśród form najliczniej wystąpiły garnki esowate reprezentujące kilka wariantów ukształtowania brzegu i górnej części brzuśca. Pozostałe typy, to naczynia z cylindryczną szyjką, naczynia nawiązujące do form drohiczyńskich oraz pojedyncze miseczki i czarki. Jako masy garncarskiej do wyrobu wszystkich kategorii naczyń użyto glin żelazistych schudzonych średnią lub małą ilością domieszki mineralnej, w której zdecydowaną przewagę stanowił biały tłuczeń. Dominują fragmenty pochodzące z naczyń o zaawansowanym, starannym sposobie wykonania. Zarówno wewnętrzne jak i zewnętrzne ich części noszą ślady obtaczania, w większości przypadków sięgającego dolnych partii brzuśca oraz dna. Wśród ornamentyki powszechnie zastosowano dookolne, poziome żłobki wykonane rylcem. Część naczyń ozdobiono liniami falistymi, odciskami stempelka, listwami plastycznymi lub nacięciami.

Przeważająca część materiałów reprezentuje formy i poziom wykonania charakterystyczny dla ceramiki wczesnośredniowiecznej z XI i XII wieku. Pojedyncze fragmenty bez śladów obtaczania, z dużą domieszką tłuczenia kamiennego i brakiem ornamentu, choć typowe dla naczyń datowanych przed wiekiem XI, nie mogą stanowić przy obecnym stanie badań podstawy dla przesunięcia dolnej granicy chronologicznej. Pewności tej nie można mieć przy ustalaniu górnej cezur. Wątpliwości nasuwa obecność w materiale dość licznej grupy fragmentów silnie obtaczanych, z dużą domieszką piasku, których kolorystyka wskazuje na zmiany, w zastosowanej przy ich produkcji, atmosferze wypału. Niestety większość tej kategorii fragmentów pochodzi z niediagnostycznych części naczyń, co uniemożliwia wyciągnięcie wniosków, czy stopniowi ich technicznego zaawansowania towarzyszy odmienna forma naczyniowa.

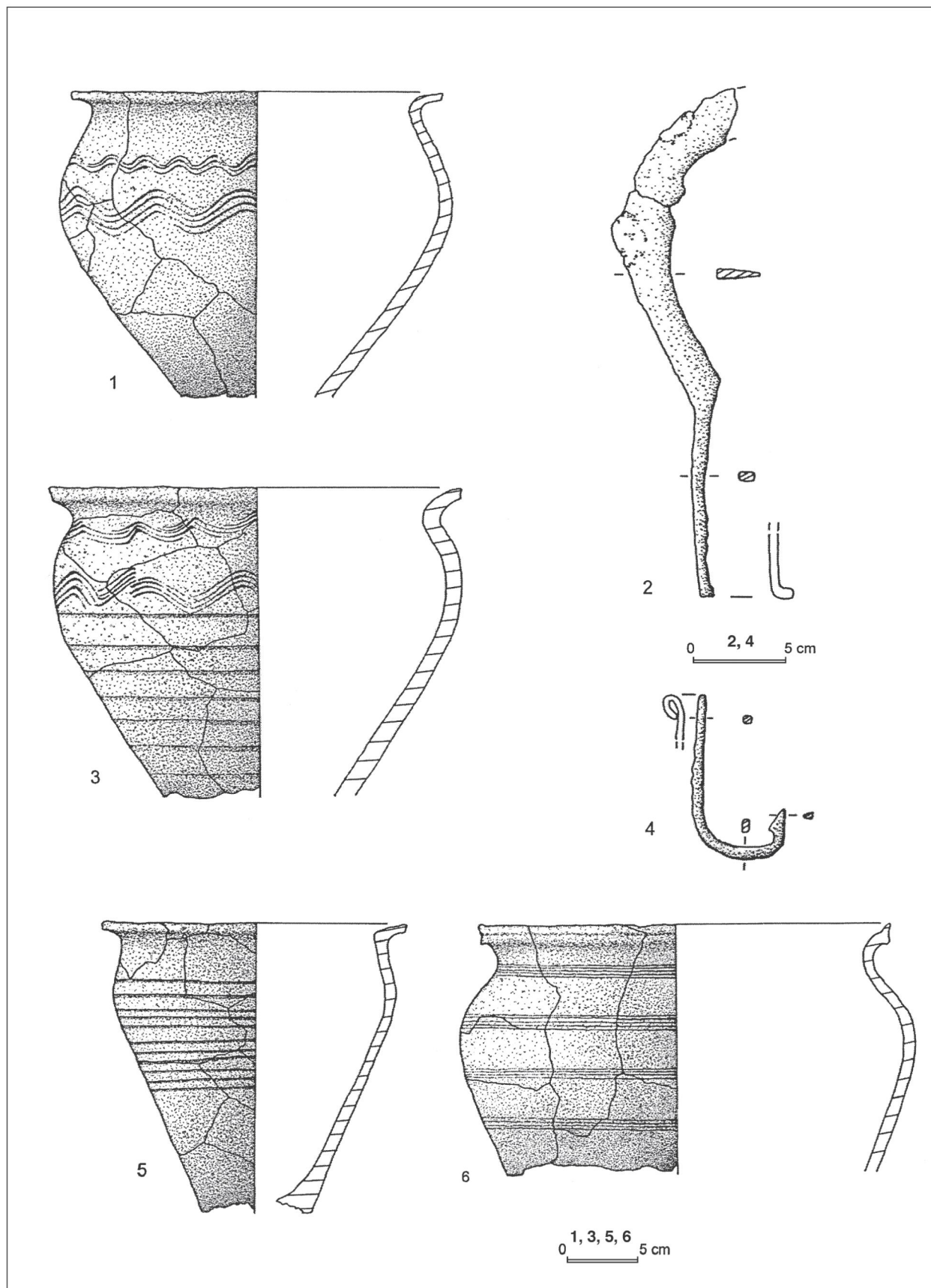

Fig. 4. Wierzbina, gm. Stare Babice, st. AZP 56-64/17. 1, 3, 5, 6 – naczynia gliniane, obiekt nr 8; 2 – żelazny sierp; 4 – żelazny haczyk na ryby, obiekt nr 3

Tabela 1. Zestawienie cech diagnostycznych materiału ceramicznego

Nr inwentarzowy	Nr wykopu/obektu	Nr warstwy	Rodzaj i ilość fragmentów			Przełom /Barwa*			Domieszka									Technika wykonania						Ornament	Grupa
									Rodzaj			Granulacja			Ilość			Zewnątrz			Wewnątrz				
			Wylew	Brzusiec	Dno	Zewnątrz	Środek	Wewnątrz	Tłuczeń	Tłuczeń/piasek	Piasek	Gruboziarnista	Średnioziarnista	Drobnoziarnista	Duża	Średnia	Mała	Obtaczanie	Zagładzanie	Brak obróbki	Obtaczanie	Zagładzanie	Brak obróbki		
1	2	3	4			5			6									7						8	9
1	S1	1	3	28	5	p	b	p	x	x		x	x			x	x	x	x		x	x		z/b	II
1	S1	1		16	1*	k	sz	k		x	x			x		x	x	x			x			z/s	II
2	S1	2	9	28	5*	b	p	b	x	x		x	x			x	x	x	x		x	x		z/f/l/s	II
3	S2	2	6	118	11	sz	k	sz		x	x			x			x	x		x	x		x	b/z/s/n/f	II-III
4	S3	1		2		b	sz	b	x			x			x					x			x	b	I
4	S3	1	1	3		p	b	p	x	x		x	x			x		x?	x		x?	x		z/l	II
4	S3	1		2		p	sz	k	x	x						x	x	x?			x?			z/s	II
4	S3	2		1	1	sz	sz	k		x				x			x	x?			x?			b	III
5	1		2	37	4	b	p	b	x	x		x	x			x	x	x	x		x	x		z/b/f/l/s	II
6	2		118	93	7	b	p	b	x	x		x	x			x	x	x	x		x	x		z/b/f/s	II
7	S5	1	1			p	p	p	x			x			x					x			x	b	I
				15		b	p	p	x	x		x	x			x		x?	x		x?	x		z	II
				1		sz	sz	sz		x				x			x	x			x			b	III
8	8		5	49	3	b	p	b	x	x		x	x			x	x	x	x		x	x		z	II
9	8		3	19		sz	sz	sz	x	x			x			x		x	x		x	x		z/f	II
10	8		2	9		k	sz	k		x	x		x	x			x	x!			x!			z	III
11	8		3	16		p	b	p	x	x		x	x			x	x	x	x		x	x		f	II
12	8		5	26		b	p	b	x	x		x	x			x	x	x	x		x	x		z	II

Legenda:

Rubryka 2: S1 – sondaż nr 1; 1 – obiekt nr 1

Rubryka 3: 1 – warstwa ziemi ornej; 2 – warstwa kulturowa

Rubryka 4: 1* – znak garncarski

Rubryka 5: b – barwa brunatna; k – kremowa; p – pomarańczowa; sz – szara

Rubryka 6: x – obecność cechy

Rubryka 7: x – obecność cechy; x? – słabo czytelne ślady obtaczania; x! – wysoka technika obtaczania

Rubryka 8: (kolejność oznaczeń odzwierciedla ilościowe natężenie cechy w grupie) b – brak ornamentu; z – dookolne poziome żłobki; f – ornament falisty; s – stempel; l – listwa plastyczna; n – nacięcia

Rubryka 9: I, II, III – grupy ceramiczne różniące poziom zaawansowania technologicznego

Przedmioty metalowe i kościane

Poza materiałami ceramicznymi znalezionymi na stanowisku zarejestrowano kilkanaście przedmiotów wykonanych z żelaza oraz kości i rogu. Niestety zdecydowana ich większość wystąpiła w obrębie warstwy kulturowej, a tylko dwa okazy w wypełniskach obiektów. Wszystkie związane są z funkcjonowaniem stanowiska w okresie wczesnego średniowiecza. Jedyny przedmiot metalowy znaleziony w wypełniku obiektów to pochodzący z jamy nr 3 żelazny haczyk na ryby. Jest to okaz o długości 9,2 cm używany do połowu dużych ryb, których występowania obecny stan badań szczątków zwierzęcych nie potwierdza. Haczyk posiada niewielki zadziór oraz oczko do mocowania sznura wędki. Analogiczne okazy znaleziono m.in. w Drohiczyń, Ogrodnikach, Czersku oraz Nowogrodzie i Grodnie (MUSIANOWICZ 1969: 135; MUSIANOWICZ, ZAWADZKA 1959: fig. XXXI; RAUHUTOWA 1976: fig. 27; КОЛЧИН 1959: fig. 64; ВОРОНИН 1954: fig. 24). Wśród zabytków metalowych pochodzących z wczesnośredniowiecznej warstwy kulturowej tylko egzemplarz żelaznego sierpa należy do form charakterystycznych, pozostałe to niewielkie fragmenty nieokreślonych przedmiotów wykonanych z żelaza. Sierp, którego maksymalna zachowana długość wynosi 28 cm, posiada gładkie, nieząbkowane ostrze wyraźnie oddzielone od długiego trzonka zaopatrzonego w kołec do mocowania rękojeści. Niemal identyczny okaz znaleziono na osadzie w Ogrodnikach (MUSIANOWICZ, ZAWADZKA 1961, fig. XXXI). Zbliżone w formie egzemplarze znane są z wielu stanowisk wczesnośredniowiecznych m.in. Opole-Ostrówek, Czersk, Gniezno, Nowogród, Grodno (RAUHUTOWA 1976: fig. 26; КОЛЧИН 1959, fig. 57; ВОРОНИН 1954, fig. 23), różni je jednak kąt ustawienia ostrza w stosunku do trzonka oraz zakończenie części mocującej.

Niestety zarówno haczyk jak i sierp należą do przedmiotów, które nie pozwalają na uściślenie ram chronologicznych. W niemal niezmiennych formach trwają przez cały okres wczesnego średniowiecza i są obecne na wielu stanowiskach Słowiańszczyzny datowanych zarówno na wiek VIII jak i XIII (MUSIANOWICZ, ZAWADZKA 1961: 169; ВЯРГЕЙ 1999: 342). Chronologia stanowisk, na których wstąpiły formy najbliższe okazom sierpa i haczyka z Wierzbina zawiera się przedziale czasowym od II połowy wieku X do wieku XIII. Osada w Ogrodnikach, z której pochodzą bliźniacze egzemplarze zarówno haczyka jak i sierpa datowana jest na podstawie materiałów ceramicznych na II połowę X w. i XI stulecie (MUSIANOWICZ, ZAWADZKA 1961: 169).

W wypełniku chaty nr 2 znaleziono rogowy tłuć, którego powierzchnie noszą ślady zużycia świadczące być może o wielofunkcyjnym zastosowaniu, np. jako niewielka motyka. Ponadto w obrębie warstwy kulturowej wystąpił kościany przekłuwacz oraz rylec. Tego typu

przedmioty posiadają wiele analogii i długi okres występowania, podczas którego ich formy nie ulegają istotnym przekształceniom. Ich obecności zwykle towarzyszy udokumentowana duża ilość szczątków zwierzęcych i półproduktów, wytwórczość w zakresie obróbki kości i rogu. Najlepszych materiałów porównawczych dostarczają datowane w przedziale X – XIII w. wczesnośredniowieczne kompleksy osadnicze w Drohiczyń, Bródnie Starym i Czersku (MUSIANOWICZ 1969: 158-170; MUSIANOWICZ 1956: 86; RAUHUTOWA 1976: 136-145).

Kości zwierzęce

Stan zachowania materiału kostnego pozwolił na identyfikację anatomiczną 138 szczątków. Analiza osteologiczna przeprowadzona przez mgr Annę Gręzak wykazała dominację zwierząt udomowionych, wśród których wystąpił następujący udział procentowy: bydło (39,8%), owca-koza (31,4%), świnia (24,6%), koń (4,2%). Pod względem anatomicznym szczątki czterech pierwszych gatunków pochodziły z różnych części szkieletu: głowy, tułowia oraz kończyn. W przypadku konia znaleziono jedynie kości pochodzące z kończyn, na których nie odnotowano śladów pokonsumpcyjnych. Kości zwierząt dzikich były mniej liczne i reprezentowały dwa gatunki – jelenia i sarnę. Cztery fragmenty szczątków jelenia nosiły ślady obróbki, a jeden z nich jest zrzutkiem, co wskazuje na zbieractwo jako jedną z metod pozyskiwania surowca rzemieślniczego.

Na stanowisku znaleziono także 4 kości ptaków, nie pozwalające jednak na przeprowadzenie rozpoznania gatunkowego.

IV. Wnioski

Zakres prac prowadzonych na stanowisku nie pozwala oczywiście na przeprowadzenie pełnej i ostatecznej klasyfikacji funkcjonalnej-chronologicznej. Zważywszy na procentowy udział badanego obszaru w skali maksymalnego zasięgu wyznaczonego na podstawie AZP wnioski mogą mieć jedynie charakter wstępnych, rozpoznawczych ustaleń. Uchwycenie wyraźnego zasięgu występowania warstwy kulturowej oraz towarzyszących jej obiektów wskazuje, że zarejestrowano północno-zachodnią granicę stanowiska. Obecność dwóch obiektów o prawdopodobnym mieszkalnym charakterze oraz współwystępujących z nimi jam i paleniska świadczy, iż badany obszar stanowi część większego założenia o charakterze osadowym. Jeżeli przyjmiemy, że zasięg stanowiska wyznaczony podczas badań powierzchniowych, pokrywa się niemal idealnie, jak to jest w przypadku przebadanego obszaru, z zasięgiem rzeczywistym to całkowity obszar osady można szacować na około 2, 5 ha. Połączenie powyższych faktów wskazuje, że osada w Wierzbinie to rozległe założenie, zajmujące w całości cypel, łagodnie wyniesiony nad niewielką dolinę nieistniejącego obecnie cieku.

Zarówno materiały z powierzchni jak i zabytki pozyskane w trakcie wykopalisk wskazują, że czas jego użytkowania przypada na okres XI i XII w. Ilość materiałów ceramicznych oraz zróżnicowanie funkcjonalne niewielkiej grupy zabytków wydzielonych pozyskanych z relatywnie niewielkiego obszaru, świadczy bez wątpienia o bogactwie i różnorodności form obecnych na osadzie.

Poziom wykonania naczyń ceramicznych wskazuje na wyspecjalizowaną produkcję garncarską. Wysoki udział procentowy szczątków zwierząt dzikich oraz obecność zabytków kościanych może świadczyć o lokalnej wytwórczości w zakresie obróbki kości i rogu. Wreszcie obecność sierpa i haczyka na ryby potwierdza pozyskiwanie żywności poprzez uprawę i rybołówstwo.

Literatura

ВОРОНИН, Н.Н.

1954 *Дребнее Гродно*, MatIssA 41

ВЯРГЕЙ, В.С.

1999 *Помнікі тыпу Прагі-Карчак і Лыкі-Райкавецкай*, [in:] Археалогія Беларусі, p. 317-348

CHUDZIAK W.

1988 *W kwestii budownictwa Słowian na Niziu Polskim w VI-VII wieku*, APolski 33, p. 193-209

KOBYLIŃSKI Z.

1988 *Struktury osadnicze na ziemiach polskich u schyłku starożytności i w początkach wczesnego średniowiecza*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź

КОЛЧИН Б.А.

1959 *Железообрабатывающее ремесло Новгорода Великого*, MatIssA 65, p. 7-120

MUSIAŃOWICZ K.

1956 Gród i osada podgrodowa w Bródnie Starym koło Warszawy, MatWczes 4, p. 7-96

1969 Drohiczyn we wczesnym średniowieczu, MatWczes 5, p. 7-235

MUSIAŃOWICZ K., ZAWADZKA B.

1961 *Wczesnośredniowieczna osada w Ogrodnikach pow. Siemiatycze w świetle badań 1959 roku*, WiadA 27, p. 144-196

RAUHUTOWA J.

1976 *Czersk we wczesnym średniowieczu*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk

AGNIESZKA JAREMEK

ARCHAEOLOGICAL EVIDENCE FROM THE EARLY MEDIEVAL SETTLEMENT AT WIERZBIN, VOIV. MAZOWIECKIE – SITE AZP 56-64/17

SUMMARY

Five archaeological features and an associated culture layer uncovered in the course of April/May 2001 rescue excavation of site AZP 56-64/17 at Wierzbina (Stare Babice commune, mazowieckie voiv.), first identified by S. Woyda and J. Michalski during fieldwalking in 1973), yielded 690 pottery fragments, 10 metal finds, 3 bone finds, a flint find and 161 fragments of animal bone.

Nearly all the pottery remains are associated with early medieval occupation of the site, representing forms and a level of execution characteristic for 11th and 12th c. pottery. The Roman, Late Medieval and the Modern period was represented by 2, 3 and 7 sherds respectively.

Next to ceramic material the site yielded a several iron, antler and bone artefacts, all of them associated with early medieval occupation. The most striking are an iron

sickle, fish hook, bone perforator, graver and hammerstone.

The identified extent of the culture layer and associated features indicates that the excavated area represents the NW boundary of the settlement site, originally a large settlement, as shown by the presence of two features, interpreted as dwellings, and co-occurring pits and hearths. Surface finds and artefacts recovered during excavation helped date the settlement to the 11th and 12th c. The quantity of ceramic material and functional diversity of the small number of a small group of selected small finds recovered from a relatively small area are a clear indication of the richness and diversity of forms present within the settlement.

(translated by Anna Kinecka)